

ZLATA JERAS POHL
arhitekt konzervator

DOKUMENTACIJA O TOKU OBNOVE KULE LOTRŠČAK

Cetiri godine od 1977. do 1981. trajali su pripremni i izvedbeni radovi na obnovi kule Lotrščak. U tom su razdoblju prikupljenu ili novo izrađenu dokumentaciju podijelili u tri skupine:

Primarno izrađena dokumentacija obuhvaća prvi projektni elaborat pod nazivom: »Obnova i adaptacija kule«. Ona sa svom administrativnom i stručnom korespondencijom, prethodnom dozvolom Regionalnog zavoda, te građevinskom dozvolom sačinjava sve zakonom obvezne dokumente potrebne za početak građevinskih zahvata, koji su počeli u travnju 1979. godine.

Koncepcija obnove kule prema tom elaboratu zadržava u cijelosti zatečeni oblik kule. Zadržana je visina, te funkcija međuelemenata kao prostora u kojem su smješteni pristupi u kulu i susjednu zgradu, koja je interpolirana uz sjeverno pročelje kule. Zadržava se detalj prozorske stolacije na pročeljima, unutrašnje komunikacije i dr. Već postojeća galerijska namjena u prizemlju proširena je na prvi kat, u drugom, trećem i četvrtom katu predviđeni su umjetnički ateljei, a u tavanu topničar. Statička sanacija odnosi se na pojačanje temeljnog зида i stropnih konstrukcija. Dotrajali materijali zamjenjuju se novima.

Konzervatorska istraživanja nisu bila uvjet prije građevinskih zahvata. Prethodna dozvola Regionalnog zavoda izdana je samo za adaptaciju prizemlja i I. kata, te međuprostora, jer se za svo vrijeme pripremnih radova inzistiralo na tome da namjena kule bude u cjelini javna.

Početak građevinskih radova terminski i sadržajno odjeljuje prvi dio dokumentacije od drugog dijela. Možemo je ukratko nazvati konzervatorskom, a trebala bi inače prethoditi izradi gore spomenutog elaborata.

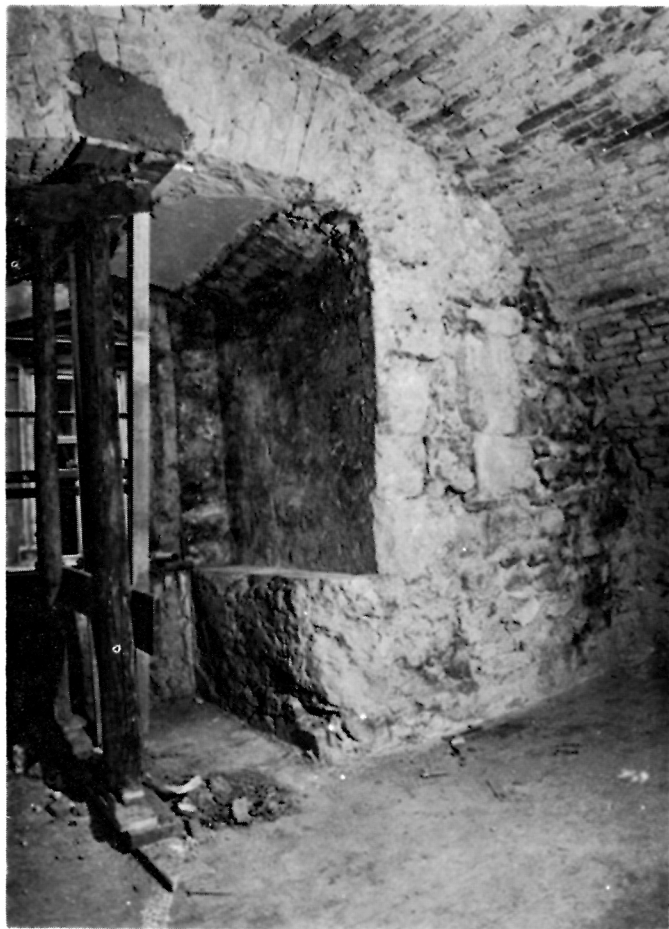
Naime, prilikom prvih rušenja recentnih natruha, na više od 700 godina starom autentičnom obodnom zidu kule otkriveni su fragmenti prvobitnih romaničko-gotičkih kamenih elemenata i građevnih struktura, za koje nije bilo dileme da ih u intervenciji treba poštivati kao najsačuvaniji sloj, jer problem miješanja slojeva u biti nije postojao, no njihovo prezentiranje nije bilo spojivo s već izrađenim elaboratom.

U treću skupinu svrstavamo izvedbeno projektnu dokumentaciju, koja je po metodi rješavanja zadataka bila naj-složenija i temeljena na rezultatima konzervatorskih istraživanja. Rješenje je međutim postignuto izborom novog projektanta koji je projektni zadatak izveo i po kojem je uz odstupanja, izvedena sadašnja slika kule.

Iskopi kao prvi građevinski radovi u donji vanjski rub temelja načinjeni za izvedbu protiv potresnog armirano betonskog prstena pokazali su da su srednjovjekovni graditelji kule započeli graditi temeljni zid na izravnanom terenu. Ujedno se pokazalo da dva metra debelo зиđe temelja nema većih pukotina i da je vezni malter u toj zoni bolje sačuvan, nego u gornjim dijelovima зида.

Fragmenti kamenih stepenica pronađeni u iskopu uz južno temeljno зиđe najvjerojatnije su dio vratiju propugnatuluma. Nalaze se oko metar niže od ravnine sadašnjeg asfalta. U iskopu na jugoistočnom uglu kule pronađeni su ostaci temeljne zone зида gradskog bedema koji su se nastavljali prema palači Dverce. Iskop uz zapadno pročelje potvrdio je međutim rezultate ranijih arheoloških istraživanja na Vranicanijevoj poljani, koji su pokazali da je prizemna prostorija refektorija bivše kurije Pavlina išla do зида kule, a nivo poda bio otprilike na sadašnjem nivou južne promenade.

Istovremeno izvodili su se radovi u unutrašnjosti gdje su u autentičnom obodnom zidu kule (skela na pročeljima postavljena je nešto kasnije) pronađeni fragmentarni sačuvani romaničko-gotički kameni elementi, kao što su: tipič-

Kula Lotrščak, unutrašnjost I. kata. Pogled na dio gotičkog prozora u istočnom zidu

ni širok prostor s kamenim klupama u debljini зида i kamenim segmentnim nadvojem, ulazna vrata s dubinom u kojoj je ležala horizontalna greda za zatvaranje vratiju — tipični obrambeni detalj, sačuvana unutarnja špačeta prozora ili strijelnica u zapadnom zidu, uske stepenice koje su vodile iz vana od I na II kat u debljini istog зида, zatim ostaci konzola peći u jugoistočnim uglovima interijera u svim katovima, dekorativne zidne slikarije u špaleti vratiju koja vode na bedem, grafiti, slikana dekoracija na ostacima žbuke na uglovima vanjskih pročelja i dr. Saznanje da je prvobitna žbuka prolazila ispod peta svodova u prizemlju i I katu ukazivalo je na to da su sve prvobitne stropne konstrukcije u kuli bile drveni grednici.

Dileme, da li brojne i značajne nalaze nakon izvedene valorizacije prezentirati ili opet sakriti nije moglo biti. Istina je da su neki od tih kamenih elemenata bili u jako lošem stanju, jer su vrijeme i događaji u više od 7 stoljeća dugom vijeku ostavili traga na litotamnijskom vapnencu iz kojeg su izrađeni ti elementi i koji je bio donešen s obrnaka Medvednice. Elementi su bili monolitno spojeni s trošnom masom зида i mogli su ih samo dobri poznavaoi srednjovjekovne graditeljske baštine u cjelini sagledati i sve ih složiti u vjernu rekonstrukciju.

Prema konzervatorskoj etici i važećoj metodologiji u zaštitnim intervencijama bilo je očito da se može, a i mora brižljivim pristupom svakom komadu kamena ocijeniti kako ga konzervirati dopuniti ili zamijeniti novim komadom istih dimenzija i kvaliteta, i konačno naći im dostojno mjesto u prezentiranju autentičnog sloja u cjelovitosti kule.

Kula Lotrščak, pogled na zapadno pročelje prije rušenja aneksa

Kao konzultant odazvao se Zorislav Horvat, koji je na temelju postojećih ostataka i analognih do danas sačuvanih sličnih romaničko-gotičkih otvora, pomogao u rekonstrukciju tamo gdje je to bilo potrebno.

Isto tako se postojećim konzervatorskim principima suprotstavila situacija da bi se i izvanredni nalazi prezentirali u prostorijama koje su bile namijenjene za umjetničke ateljee, gdje su u interijeru bile predviđene i pomoćne prostorije sa sanitarnim čvorom. Oni zbog toga nisu mogli biti izvedeni, a da ujedno ne budu i degradirani. Bilo je očito da je potrebno izraditi dodatni izvedbeni projekt koji bi više respektirao prvobitne autentične elemente kule. Ti su nalazi bili dokumentirani, a sa strane Regionalnog zavoda predloženo je rješenje njihove prezentacije. Kao prvo usvojen je prijedlog o javnoj namjeni kule u cjelini. U prizemlju galerija u gornjim katovima muzejske prostorije u IV. katu tradicionalni top. Dalje je bilo očito da prijedlog rušenja IV. kata i uspostavljanje prvobitne visine kubusa kule mora otpasti jer je IV. kat s vatrodajavnim tornjem simbolički element u silueti Zagreba i zbog toga jer je potrebno poštovati neoromanički historijski sloj u liku cjeeline IV. kata.

Jedna od dviju dilema koja se postavljala u prvi plan riješena je bila rušenjem jako dotrajalog bačvastog baroknog svoda iznad prvog kata, koji je djelomično negirao autentične elemente, a druga dilema kako prezentirati dvoje ulaznih vrata na sjevernom pročelju, koja su očito nekada bila pristupačna preko otvorenih komunikacija kao drveni konzolni hodnik u visini I. kata i koja su bila neminovno vezana za fortifikacijski sustav na bedemu. Prema odobrenoj projektnoj dokumentaciji taj dio sjevernog pročelja skrivao je međuelemenat.

Time je bio postavljen nov zadatak: kako pronaći rješenje međuprostora koji bi zadržao funkciju komunikacija za kulu i za susjednu zgradu u Vranicanijevoj 1.

Sva ta zbivanja rezultirala su nizom sastanaka Odbora za obnovu kule Lotrščak ZIG-a, kao posrednog investitora, USIZ-a grada Zagreba, kao investitora, građevinskog poduzeća »Borongaj«, kao izvoditelja radova, te Regionalnog zavoda, kao nadzorno konzervatorsku službu. Problematika je u cjelini tada prvi put iznesena na rješavanje izvan Regionalnog zavoda Komisiji za ocjenu projektnih elaborata pri Republickom zavodu za zaštitu spomenika kulture koja se u više navrata sastala i iznijela pismena mišljenja. No, u konačnici izrađena je nova izvedbena investicijsko-tehnička dokumentacija, izdana nova prethodna dozvola Regionalnog zavoda i dopunsko rješenje građevinske dozvole.

Komparirajući uvjete dozvole i izvedeno može se utvrditi da je protivno rješenju prethodne dozvole izvedeno: prežbukavanje preostalih autentičnih kamenih okvira strijelnica, zamjena svih izvornih sačuvanih kamenih elemenata portala i prozora, oblikovanje, obrada i način postave kamenih okvira restituiranih prozora i portala, pri čemu se nije izvršio konzervatorsko-restauratorski postupak utvrđivanja i snimanja originalnih fragmenata uz mogućnost zadržavanja i konzerviranja sačuvanih, te njihove dopune adekvatnim prirodnim ili umjetnim kamenom. U unutrašnjosti izvedba neopravdanog kamenog nadvoja prolaza na bedemu, predimenzioniranje kamenog bloka sjedala u prozorskim nišama, prezentiranje izlaza zidnog stubišta u II. kat kule, ulazni podest u prizemlju Vranicanijeve 1 i konačno pročeljna obrada u rekonstrukciji i prezentaciji gotičkog sloja kule (način žbukanja, oblikovanje portala i prozora, te postava kon-

Kula Lotrščak, sjeverni ugao

zolnih svjetiljki na sjeverni pročeljni zid) itd., što nije ni u skladu sa navedenim konzervatorskim načelima usvojenom metodologijom i konzervatorsko-restauratorskim postupkom.

I upravo u razdoblju konzervatorsko-restauratorskog i oblikovnog definiranja cjeline i detalja u finalnim slojevima izostao je kontinuirani konzervatorski direktivni nadzor, veoma bitan za kontrolu i usmjeravanje nespecijaliziranih izvoditeljskih ekipa u tom osjetljivom trenutku zahvata ove arhitektonske vrste.

Tako na primjer izrađeni elaborati IGH u srpnju 1979. godine o žbukanju i injektiranju zida koji se međutim ne razlikuje mnogo od bilo kojeg elaborata za iste radove na sanacijama najnovijih građevinskih konstrukcija. To je elaborat koji bez ikakve uvodne riječi o fizikalnim svojstvima prastarog zida nabraja sastave produžnog cementnog maltera. Geotehnika, koja je po tim recepturama injektirala zide, u toku radova promijenila je sastav injekcijske smjese sasma u korist cementa.

Zašto taj elaborat nije bio povjeren Restauratorskom zavodu Hrvatske u kojem više od 15 godina postoji kemijski laboratorij koji se bavi metodologijom žbuka i injektivnih smjesa? Isto je tako metoda Peter-Cooks izabrana odoka bez analiza, koje također uspješno radi RZH kao republički operativni zavod osposobljen za radove na spomenicima kulture.

Je li moguće da je ugovorena cijena elaborata za izvedbu privremene željezne potporne konstrukcije za pridržavanje vatrogasnog tornja jednaka ugovornom iznosu za konzervatorski nadzor i pribavljanje arhivske građe u toku građevinskih radova na kuli?

Zašto se nisu ispunila nastojanja da kamenarske radove preuzme kamenarska grupa koja je uspješno rekonstruirala na primjer romaničke kamene elemente u zadarskom kaptulu, obnovila kaptolsku fontanu, i koja danas radi na Medvedgradu i dr.?

Na kraju dvije konstatacije.

U vrijeme obnove kule paralelno su se izvodili radovi na objektu bivšeg isusovačkog samostana, organizator i izvoditelj radova na oba objekta bio je isti.

Financijska sredstva utrošena za obnovu iznosila su 7,1 milijardu dinara.

Na kraju:

Opširniju informaciju o obnovi kule Lotrščak u razdoblju od 1979. g. do lipnja 1980. g. publicirat će prof. Željko Filipec u materijalima plenuma.

Đurđica Cvitanović

PALAČA DVERCE — OBNOVA

Svoj predikat dotična jednokatnica ne nosi zbog monumentalnosti, nego zbog sklada, sadržaja, reprezentativnosti i nenametljivosti kojom oblikuje i zatvara *Trg Katarine Zrinske* s južne strane. Za njezin izgled zaslužan je *Kuno Waidmann*, arhitekt *Semperove* orijentacije, kojemu je kontesa *Klotilda Buratti* povjerila adaptaciju, dogradnju i oplemenjivanje barokne kuće, kao nasljednica *Zagrebu* poznatog baruna *Ambroza Vraniczany — Dobrinovića*, koji je sredinom 19. st. (oko 1857) došao u posjed jednokatne kuće na bedemu Gornjeg grada, pokraj DVERCA i kule LOTRŠČAK. Kuća je ranije pripadala *Antonu Josipoviću* (1848) koji ju je vjerojatno kupio od udovice *Julijane Rogendorf*, čiji suprug je bio u posjedu kuće već 1820. godine. Međutim, 1797. na česticama tadašnjeg vlasnika *Franje Petrovića* bile su *numerirane dvije kuće*, pa je sudeći prema tome, na prijelazu 18/19. st. kuća na gradskom bedemu proširena. Kao sve gornjogradske kuće na obodu, imala je dvorišna krila sa štalom i dvorištem orijentiranima na gradsku ulicu tj. u ovom slučaju prema trgu. Barokna kuća imala je niže krovništvo, a dvorišno je pročelje bilo rastvoreno arkadama. Takve barokne objekte, za usporedbu, možemo još naći na rubovima Gradeca.

GENEZA OBJEKTA koji leži na bedemu, na povijesno zanimljivoj lokaciji, nije s ovim izlaganjem dovoljno objašnjena, jer podrumski dijelovi i najbliža okolica kriju tajne koje će se tek detaljnim istraživanjem otkriti. Ovaj zadatak su preuzeli konzervatori Regionalnog Zavoda, *arhitektice Nada Benić-Hlebec* i *arheolog Dragica Iveković*. Tom je programu donekle otvorena mogućnost ovom prilikom kada se kao investitor rehabilitacije zgrade pojavljuje *Skupština grada Zagreba*.

Svaka povijesna zgrada, osobito stambena, podložna je promjenama. Osim jedne veće rekonstrukcije barokne jezgre na prijelomu 18/19. st. zgrada je zacijelo u interijeru bila prilagođena kulturi stanovanja *Ambroza Vraniczanyja*. Ipak radikalnu obnovu je zbog svojega društvenog života i potrebe veće reprezentativnosti poduzela *kontesa Buratti* od 1881/1883. godine.

U toj obnovi barokni objekt je u cjelini sačuvan. Gospodarska zgrada, štala prema Dvercima, srušena je i dograđeno je jednokatno krilo sa svećanom dvoranom i remizom ispod nje. Istočno krilo, naslonjeno na susjednu isusovačku gimnaziju, zajedno je sa zapadnim obuhvatilo dvorište, koje je arhitekt zatvorio visokom zidanom ogradom i portalom s obiteljskim grbom, riješivši tako »cour d'honneur«. Tim kvalitetnim zahvatom u ruhu neorenesansnog stila »palačice dvorca«, u skladu s dimenzijama susjednog baroknog objekta i crkve sv. Katarine definiran je prostor trga. Gornji Grad je dobio sadržajnu arhitektonsku i urbanističku novu vrijednost, to uspješniju, poznajemo li agresivnost reprezentativne arhitekture 19. st. u povijesnim jezgrama.

Zbog nove kvalitete sadržaja, *Waidmann* je intervenirao u baroknu zgradu jedino s organizacijom komunikacije, sa stubištem, koje je diskretno postavio u dograđeni »erker« pred dvorišnim pročeljem bliže reprezentativnom krilu s dvoranom. U staroj zgradi je komunikacija bila jednostavno riješena jednokrakim stubištem u približno središnjoj osi zgrade, a ostaci toga stubišta su otkriveni prilikom sadašnje intervencije. Također je riješio prilaz u odvojeni istočni trakt za služinčad i kuhinju jednim drvenim pomoćnim stubištem. Stari ulaz u podrum je zatvorio zbog dogradnje zapadnog krila, a novi je postavio bliže servisnom traktu.

Nakon što je *Klotilda Buratti* kuću poklonila Zagrebu, služila je ona za reprezentativne svrhe, njezini saloni su održavani, dok su ostale prostorije zanemarivane — uglavnom je objekt u nekim dijelovima mirno propadao, do jednog dana